

Orda folk
slår opp, s. 22

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

38. ÅRGANG 1/2010

- Datatermar på norsk, s. 10
- Nynorskrettskrivinga under lupa, s. 14
- Kva fortel eit stadnamn?, s. 18
- Kor mange engelske ord bruker dei unge?, s. 24

Språkrådet

Ny nynorsk?

Nei, ny nynorsk skal det ikkje bli. Som han skreiv, Olav H. Hauge, om nymånen – det blir vel helst den gamle. Språkrådet har no sett ned ei nemnd som skal gå gjennom den gjeldande nynorskrettskrivinga. Dei skal arbeida heile dette året og ha eit framlegg ferdig i byrjinga av 2011. Målet er klart: Endringane skal gjerast med sikte på forenkling. Og ei grunnleggjande endring veit me om alt. I den nye rettskrivinga skal det ikkje finnast sideformer (klammeformer). Etter 2011 skal det berre vera valfridom mellom likestilte former. På bokmål har det vore systemet sidan 2005; der kan ein berre velja mellom likestilte former. Døme: boka/boken, kasta/kastet, fram/frem. Etter 2011 vil altså bokmål og nynorsk (igjen) ha det same rettskrivingssystemet.

Språkrådet hevdar ikkje at denne revisjonen er sjølve grepet som vil styrkja nynorsk. Kor sterkt nynorsken står, heng først og fremst saman med politikk og haldningar. Men samstundes meiner me at viss rettskrivinga kan forenklast, vil det kunna vera eit bidrag til styrking. Det er dessutan eit mål å stabilisera rettskrivinga. Me bør

gjera alt for å ha ein mest mogeleg brukarvennleg nynorsk. Rettskrivinga skal vera til hjelp for alle. I det offentlege og i skulen skal nye brukarar læra å skriva rett, og gamle brukarar skal kjenna igjen det dei har lært. Desse gruppene skal følgja rettskrivinga, slik alle som vil skriva korrekt, gjer. Olaug Nilssen, Edvard Hoem og Frode Grytten står likevel fritt til å eksperimentera med nynorsken og dyrka sin eigen språksans.

Kva kjem så nemnda til å foreslå? Det bør ikkje eg fundera på her – no skal Grete Riise, leiaren, og dei andre i gang med arbeidet. Men me treng ikkje tvila på at det blir valfridom; til dømes står e-infinitiv og a-infinitiv støtt. (Faktum er jo at a-infinitiven er den dominerande i Norden!) Me må heller ikkje tapa or syne at bokmål og nynorsk er skriftvariantar av det same språket. Utanlandske lingvistar hevdar at det er interessant – og kanskje smart – å ha ein slik skriftsituasjon. For det gir oss høve til å utvikla ein særeigen mangfaldsans.

Sylfest Lomheim

INNHALD 1/2010

AKTUELT	INNSIKT
6 Intervjuet	18 Stadnamn som identitetsberar, vegvisar og kulturarv
10 Språkrådet tar opp minnepinnen	22 Ord som mange lurer på
14 Nynorskrettskrivinga skal bli enklare	24 Skal dere party?
15 Første statusrapport fra Språkrådet	27 Artikkelsamling om norsk i skulen
17 Språkbrukaren	28 Tunfisk biter i vann
	30 Er tv-tekstingen bedre enn sitt rykte?
	32 Da Arbeiderpartiet relanserte folkemålet

Redaksjonen tek gjerne imot brev frå lesarane. Det kan vere kommentarar til artiklane og emne i bladet, interessante ord og uttrykk ein har komme over, nyord, språkspørsmål eller anna. Adressa er: Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: Eg lurar på bakgrunnen til ordet *desorientert*. Korleis skil dette ordet seg ut frå andre ord som begynner med *de*?

Svar: I og med at ordet *desorientert* er danna til *orientert*, er det ingen tvil om at *desorientert* skal analyse-rast som *des + orientert*. Det same mønsteret har vi til dømes i ordpara *desinfisert* og *infisert*, *desintegert* og *integert*, *desorganisert* og *organisert*.

Opphavet til førestavinga *des-*, som vi bruker til å markere skilje, nekting eller oppheving, er den tilsvarande latinske forstavinga *dis-*, som tyder 'frå kvarandre', 'i to delar'.

På grunn av dei fonetiske omgjevnadene i latin får førestavinga *dis-* i visse tilfelle forma *di-* eller *dif-*.

Døme på dette er *dis + stantia*, som gjev *di-stanse*, og *dis + fusus*, som gjev *dif-fus*.

Spørsmål: Jeg lurar på om uttrykksmåten *som sådan* endres etter hva det står til? Skal man for eksempel skrive *stoler som sådanne* eller *stoler som sådan*, *huset som sådant* eller *huset som sådan*?

Svar: I *Norsk Riksmålsordbok* viser eksemplene på bruken at *som sådan* tradisjonelt har vært bøydd i samsvar med det ordet som det viser til. Og det er også slik en bør fortsette å gjøre det, ut fra et grammatisk resonnement: *stoler som sådanne*, *huset som sådant*.

Spørsmål: Jeg lurar på hva uttrykket *splitter pine* betyr.

Svar: *Splitter pine* er nok en forkortet versjon av *splitter pine gal* eller tilsvarende. Ifølge *Bokmålsordboka* kommer *splitter* fra tysk og betyr 'fullstendig, aldeles'. Om *pine* i dette uttrykket sier ikke ordboka noe, men det kan nok være overført fra eder som *død og pine!*, som henspiller på Jesu død på korset.

Spørsmål: I et norskverk for skolen står det at det skal være komma foran og ved oppramsing. Eksempel: *Han spiste kake, kjeks, og is*. Er det korrekt?

Svar: Nei, det skal ikke stå komma foran *og* i oppramsinger. Begrunnelsen er at kommaet mellom leddene i en oppramsing egentlig erstatter *og* (eller et tilsvarende ord). Det siste kommaet i eksemplet ditt er altså feil.

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi rår til eller rår frå å bruke eit ord, vil vi nemne det uttrykkjeleg.

hovudstads *Min påstand er at Noreg alt er eit av dei mest hovudstadske land i verda. Men mykje vil ha meir.*

Vidar Lehmann i debattinnlegg i Aftenposten 30.1.2010

i-kroppen-opplevelse *Det som gjorde meg hektet, er måten å bevege seg på og naturopplevelsen jeg får. Det trenger ikke være på en høy fjelltopp, men jeg liker godt følelsen av å være i naturen her og nå. Det er en absolutt i-kroppen-opplevelse.*

Filosof Jens Birch i intervju i Aftenposten 9.1.2010

katastrofisme *Et nytt ord har dukket opp i norsk presse: katastrofisme. Ordet har blitt brukt i anledningen av en rekke internasjonale bokutgivelser som antyder at menneskeheten går den sikre undergangen i møte.*

Adresseavisen 15.1.2010

nærpappa *Mange av oss hadde ikke nære samtaler og en dyp følelsesmessig kontakt med fedrene våre. Når vi likevel forventer en slik kontakt med våre egne barn, skyldes dette at vi har overskudd til det, ikke at vi har lært at det er sånn forholdet mellom far og barn skal være. Den manns- og pappaideologien vi er vokst opp med, strider snarere mot dette nærhetsidealet. Ikke sjelden kommer vi derfor opp i konflikten mellom tradisjonelle mannsrolleforventninger og ønsket om å være nærpappa.*

Psykolog Peder Kjøs i Morgenbladet 18.–23.12.2009

samtidspatriotisme *Rambergs samtidspatriotisme har ført til intoleranse*

og imperialisme mot annerledestenkende – det motsatte av kitschholdningen [til Nerdrum].

Debattinnlegg i Aftenposten 23.11.2009

skjermpate *En iPad er en tynn skjermpate på 9,7 tommer, og lar deg surfe på nett eller lese bøker i ti timer før batteriet sier takk for seg.*

Aftenposten 28.1.2010

snike (ny bruk) – *Tenk å møte hyttefolk på Samvirkelaget og føle at jeg sniker penger fra dem, sier ordføreren til Hytteavisen. Vi har kartlagt skatte- og avgiftsnivået i de fire største hyttefylkene.*

hytteavisen.no 11. 2.2010

søppelgave (1) *Kutter søppelgaver. Klimakonferansen i København lar være å gi gjestene kopper, penner og andre logogaver. De sparer nesten fem millioner kroner på å unngå det de kaller «avfall».*

Dagsavisen 29.10.2009

søppelgave (2) *Søppelgaver er blitt et problem for Frelsesarmeen som samler inn julegaver til trengende. Hullete gensere tilgriset med nugatti og ødelagte leker er blant gavene folk legger under treet.*

Vårt Land 21.12.2009

venstredrømmer *Men kulturen da? Hører vi ikke om strålende teaterbragder, stor litteratur og billedkunst under DDR-regimet? Jeg blir kvalm når jeg hører slikt. Særlig når det kommer fra vestlige venstredrømmere.*

Ingvar Ambjørnsen i VG 21.11.2009

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

PADDEFLATT

Nyleg blei *iPad* lansert, og mange undrast på kva kulturelle og økonomiske omveltingar denne dingsen vil føre med seg. Ein språkleg konsekvens kan bli at vi omtalar det viktigaste tekstmediet vårt som *pædd* (no: bok, blad, avis). Her skal vi sjå på nokre alternativ og med det same drøfte eit par andre *pad*-ord, som dei siste åra har sprotti opp som *paddehattar*.

Alt på eitt brett

På engelsk kallar dei *iPad* mellom anna for *tablet computer*, men det kan vi ikkje bruke på norsk. Rett nok er *tablettar* opphavleg «små plater», men norske *tablettar* i dag er noko heilt anna. *Tavle*, *plate* eller *brett* er meir nærliggjande. *Lesebrett*, *nettbrett* og *leseplate* er gode og sjølvforklarande ord som alt er mykje bruka om *iPad*.

Nettbrett er mest velforma, med eit slåande rim og berre to stavingar, men tydinga kan bli oppfatta som avgrensa. To argument for *leseplate* er samanhengen med *styreplate/peikeplate* (engelsk *touchpad*) og det at svenskan brukar *läsplatta*. Men det svenske ordet har berre tre stavingar. Det har òg vårt *lesebrett*. Det er allereie godt etablert som nemning for liknande produkt, som *Kindle*.

Sminkeord og ordsminke

Andre «*pæddar*» er oftast òg flatvorne, men mjukare enn *lesebretta*. Til å fjerne sminke brukar ein i dag gjerne *bomullpads*, som oftast er samanpres-

sa runde *bomulldottar*. *Bomullspadden*, som somme skriv, kan òg brukast til å leggje på sminke. Dette blir kalla å *padde* (til liks med det å leggje på *pads* av andre slag – tradisjonelt å føre, stoppe, polstre, vattere).

Nokre engelske *pads* kallar vi *puter* på norsk, som *shoulder pad* (*skulderpute*). Det skulle da gå fint å kalle *cotton pads* for *bomullsputer*. *Bomullslapp* er ei anna grei nemning, sjølv om ho òg kan vise til lappar av vovi tøy. På svensk er namnet *bomullsrondell*. Ein *rondell* er ei rund skive, så *bomullsskive* eller *bomullsrunding* er òg mogleg.

Å *padde* høyrer til ein *pad* slik å *dytte* opphavleg høyrde til substantivet *dott*. Men noko tilhøyrande verb til orda ovanfor lét seg ikkje lett lage! Har du framlegg, kan du skrive til avlos@sprakradet.no.

I sminkeverda kan det somme tider vere vanskeleg å bruke norske ord. Men det er nok ikkje hovudgrunnen til at dei engelske orda står sterkt. Når *leppglans* blir til *lipgloss*, eller jamvel *sminke* blir til *makeup*, er ikkje problemet skorten på norske avløyсарord. Kanskje blir sjølve dei engelske orda bruka som sminke? Norske datamiljø har på si side nyss skipa til ei termgruppe som arbeider for norske dataord (sjå s. 10). Enn om «sminkemiljø» ville «make up» for dette mishøvet mellom data- og sminkeverda?

.....

Daniel Ims er rådgjevar i Språkrådet

– Språket er ein del av historia

■ TEKST: MAGNHILD BRUHEIM

– I det nærmaste hundreåret kjem det til å forsvinne fleire språk enn nokon gong tidlegare, seier språkforskar Tore Janson. – Det er samfunnsutviklinga som avgjer kor raskt det går.

For den svenske språkprofessoren heng språkutviklinga nøye saman med historia om menneska og samfunnet. Han

meiner språkforskinga har lagt for lite vekt på dette. Derfor har han skrive boka *Språk og historie – en oppdagelses-*

reise, som kom i norsk utgåve i 2009.

– Språkforskninga konsentrerer seg mest om å kartlegge dei indre eigenskapane ved språka. Hovudformålet med boka er å vise korleis språk og historie påverkar kvarandre, seier han.

Talet på språk kan bli halvert

Kor mange språk som finst i verda i dag, er det vanskeleg å seia nøyaktig. Janson går ut frå eit tal på rundt 5000. Om han skal spå to hundre år fram i tid, reknar han det som sikkert at det er fleire hundre færre språk enn i dag. Ja, talet kan vera halvert, seier han.

– Også det kjem an på korleis samfunnet utviklar seg, og korleis dei menneska som lever da, har det. Dersom det ikkje skjer noko uventa og dramatisk, kan vi gå ut frå at dei språka som er store i dag, framleis finst, sjølv om dei er forandra. Kommunikasjonen mellom folk i heile verda aukar enda meir. Om to hundre år kan nok dei fleste menneske meir enn eitt språk. Eitt eller to store verdsspråk vil dominere, det er vanskeleg å sjå at engelsk blir utkonkurert. Sidan Kina blir stadig mektigare, kan også kinesisk bli viktig. Men to hundre år er lang tid, og mykje kan skje, legg Janson til.

– Det kan jo skje ein verdskatastrofe som snur opp ned på alt. Da kan vi få ein situasjon som liknar den vi hadde i jeger- og sankarsamfunnet, med små isolerte folkegrupper som utviklar sine egne små språk.

– *Kvifor forsvinn fleire språk nå enn før?*

– Dei som forsvinn, er språk som få snakkar, og som ikkje blir brukte i skrift. Folk som talar dei, bur gjerne avsides

og har liten kontakt med andre. I Australia kan det nå vera om lag 150 språk blant aboriginane. Innan eit hundreår vil truleg alle vera borte, seier Janson.

– Dette skjer som ei følge av samfunnsutviklinga. Fleire fattige land får råd til å sende ungar på skole. Der lærer dei eit skriftspråk som ikkje er det same som det dei talar. I første omgang blir kanskje ungane tospråklege, men i ein seinare generasjon vil språket dei lærer på skolen, bli meir og meir viktig for å klare seg i samfunnet. I Nord-Amerika vart grupper av indianarar og eskimoar først tospråklege; det vart nødvendig for dei å kunna engelsk. Seinare tapte dei opphavlege språka. Men det tar fleire generasjonar før det større språket har vunne og det vesle talespråket er borte. Og da skjer det fordi det gamle språket ikkje lenger har brukarar.

– *Så velstand og auka skolegang fører til at språk forsvinn?*

– Ja, det kan seiast på den måten. Etter kvart som fattigdommen blir mindre, får landa råd til skolar. Det

fører til press på det lokale språket. Tar det derimot lengre tid å utrydde fattigdommen, blir fleire ungar utan særleg skolegang. Da kan talespråket i ei mindre gruppe gjera nytten.

Pengar til minoritetar

Som språkforskar synest Janson det er trist at språklege variasjonar blir borte. Samtidig forventar han ikkje at folk skal halde liv i språk for språket si skuld.

– Det må vera brukaren som bestemmer. Men vi veit at folk ikkje gjev opp morsmålet sitt utan sterke grunnar, det har med identitet å gjera. Språkbyte kjem helst av press frå storsamfunnet

● ● TORE JANSON

Tore Janson er professor emeritus og har vore professor i latin og i afrikanske språk ved Göteborgs universitet.

og majoritetsspråket.

– *Økonomisk velstand kan jo også gje minoritetsspråk nye sjansar?*

– Ja, i fleire land er det større medvit når det gjeld å ta vare på små språk, både blant dei som bruker språket, og hos styresmaktene. Både haldningar og status knytt til desse språka har forandra seg. Dette er ei nokså ny og interes-

ein del område, til dømes i forskning og høgare utdanning. Innan visse emne er det berre engelsk som blir brukt.

– *Kan ikkje det vera det første steget mot eit språkbyte?*

– Det er ikkje uvanleg at det finst grupper i eit land som bruker eit anna språk enn morsmålet så mykje at dei kan reknast som tospråklege. Ved det

«Kommunikasjonen mellom folk i heile verda aukar, så om to hundre år kan nok dei fleste menneske meir enn eitt språk.»

sant utvikling dei siste tiåra. Vi ser mellom anna det som er gjort for samisk i Noreg, med læremiddel og radiosendingar. Samtidig trur eg nok dessverre at det berre er eit tidsspørsmål kor lenge samisk vil overleva. Vi veit ikkje kor mange som har det som førstespråk, men eg trur det er få.

– *Ser vi liknande vilje til å støtte minoritetane også i land med mange språk?*

– I fattige afrikanske land er det heilt urealistisk å tenkje seg at ein utviklar skriftspråk og læremiddel basert på alle dei små språka. Og generelt sett er det nok slik at regjeringane ikkje er så opp-tatt av at små minoritetar får støtte, fordi det kostar.

Kva skjer med norsk språk?

I Noreg er mange uroa over presset frå engelsk. Det som alle her til lands i dag lærer som første framandspråk, et seg inn på stadig nye og viktige område. Men det betyr ikkje at språket i Noreg vil vera noko anna enn norsk så langt fram som vi kan sjå, meiner Janson.

– Så lenge Noreg er ein sjølvstendig stat med politisk leiing som held fast på det norske, vil norsk vera språket i landet. Men den utviklinga vi ser, er at engelsk tar meir og meir over for norsk på

svenske hoffet tala dei jo ein periode fransk. Og ein del bedrifter er i dag så internasjonale at det einaste gangbare språket blir engelsk. Det same gjeld innafor enkelte forskingsområde.

– *Trugar ikkje det norsk?*

– Det som kan skje, er at stadig fleire blir aktivt tospråklege. Men det betyr ikkje at det treng føre til eit språkbyte. Det kjem an på politiske forhold. Førsetnaden for at det skal ta med seg heile samfunnet, er at skole og statlege myndigheiter endrar politikk.

Korleis norsk vil sjå ut om nokre hundre år, veit vi ikkje. Men vi veit heller ikkje så mykje om korleis språket oppstod, seier Janson.

– Vi veit lite eller ingenting om kva dei som budde i Norden for fleire tusen år sidan, snakka. Det er usikkert når germansk spreidde seg hit, og korleis det utvikla seg. Gammalengelsk, gammaltysk og gammalisländsk likna kvarandre meir enn dei moderne variantane. Vi kan derfor gå ut frå at dei som brukte språka, kunne forstå kvarandre. Så vart folk meir bufaste, og det var mindre kommunikasjon, og dermed utvikla dei ulike språka seg.

– *Når kallar vi det norsk?*

– Språket som vart brukt i Norden

for eitt tusen år sidan, vart kalla både «dansk tunge» og «norrønt». Rundt 1100 vart det norrøne språket i Noreg, ofte kalla gammalnorsk, eit utvikla skriftspråk.

Språkbyte

Språk oppstår og forsvinn, nye blir laga, andre utviklar seg frå eitt språk til eit anna. Alt dette heng saman med kva som skjer med menneska som bruker språka. Politisk makt kan føre til at folk over store område byter språk.

– Eit godt døme på det er utbreiinga av latin. År 600 f.Kr. vart latin berre tala i Latium, det som no heiter Lazio. Etter kvart som romarane erobra land, vann også latinen fram i heile Italia og andre

at ingen i landet kan halde ei tale til folket som alle forstår. Det som bind dei saman, er portugisisk, men det er berre 25 % som kan det også. Tanzania har 120 språk, men her har swahili ei sterk stilling. Det var tidleg eit handelsspråk på austkysten av Afrika og vart seinare favorisert av det engelske kolonistyret.

Språk er spennande

Det mest spennande med språk er den rolla dei har i samspelet mellom menneske, meiner Tore Janson. Han trekker fram særleg to ting som fascinerer han.

– Somme språk er interessante fordi dei har så kompliserte system. Eit døme på det er shangana, som blir snakka av grupper i Mosambik og Sør-Afrika. Det

«Så lenge Noreg er ein sjølvstendig stat, vil norsk vera språket i landet.»

land som tilhørde riket. Det same skjedde seinare med arabisk. Men gjennom kristendommen og forskning vann latin på enkelte område fram i store delar av Europa. På den andre sida, at eit land blir erobra, tyder ikkje nødvendigvis at folket byter språk. Finland tilhørde Sverige i fleire hundre år, men folk snakka likevel finsk.

Tore Janson har vore professor i latin og har skrive mykje om det språket. Han har også vore professor i afrikanske språk. Feltarbeida sine har han hovudsakleg gjort i Botswana. Ein viktig ting som skil afrikansk språkhistorie frå amerikansk og australsk, er at kolonispåkka her ikkje har vorte nasjonalspråk. I enkelte afrikanske land er det vanskeleg å finne eit språk som samlar heile nasjonen.

– For å ta Mosambik, det har 15 større språk, men ingen felles. Det betyr

har 120 ulike lydar, mens dei fleste språk har 20–40. Ein kan jo spørja seg kvifor folk vil ha det så vanskeleg. Men det fungerer. Andre språk er interessante fordi dei har oppstått mellom folk som i utgangspunktet ikkje forstod kvarandre, nemleg kreolspråk. Under ekstreme forhold har menneska utvikla eit eige språk for å kunna kommunisere.

– *Tar språkhistoria nokon gong slutt?*

– Eg har prøvd å tenkje meg to millionar år fram i tid. Dersom det blir brukt språk da, har dei ingen element av dagens språk. Og dersom det finst etterkomarar etter oss, kan dei ha endra seg så mykje genetisk at dei er arter som skil seg frå oss. Da tar historia til språka slutt.

Språkrådet tar opp minnepinnen

■ MARIANNE AASGAARD

– Computeren min bare tuller. Det er noen softwareproblemer, så jeg må nok kjøre en update.

Det er kanskje ikke så mange som velger bare engelske ord, selv om det nok er noen. De fleste sier *datamaskin*, *programvare* og *oppdatering*. Det viser at arbeidet med å fornorske dataspråket ikke er forgyves.

Arbeidet med å utvikle norske dataord har pågått i mange år både i Språkrådet og hos andre. I november 2009 lanserte terminologitjenesten i Språkrådet en ny datatermgruppe som skal gi anbefalinger om norsk dataterminologi. Med dette har vi nå fått et forum der ulike aktører kan diskutere seg frem til felles løsninger.

Dataspråk for alle

På dataområdet oppstår ofte termene og nyvinningene parallelt, det er helt nye fenomener som trenger helt nye ord. De aller fleste bruker datamaskin på jobben, i fritiden eller begge deler. Til forskjell fra de fleste andre fagspråk blir det dermed en glidende overgang mellom dataspråket og allmennspråket. Da er det ekstra viktig at vi har et godt norsk dataspråk.

Datatermgruppen

Den nye datatermgruppen er bredt sammensatt med representanter for

blant annet dataselskaper, (data)medier, forlag, oversetterbransjen, organisasjoner, universitets- og høyskolesektoren, offentlig forvaltning og lærebokforfattere, altså personer med erfaring og kunnskap på området. Gruppen skal konsentrere seg om nye og lite etablerte brukernære datatermer. Den skal i utgangspunktet ikke arbeide med uttrykk som allerede er innarbeidet i språket. Det vil være spesielt viktig å finne gode norske avløsertermer for engelske dataord og -uttrykk som det er vanskelig å tilpasse til norsk språkstruktur.

Målet er å utvikle terminologi som fungerer på norsk, altså ord som har norsk stavemåte og følger norsk bøyings- og avledningsmønster. Det kan gjøres ved oversettelse, fornorsking av en engelsk term eller ny bruk eller sammensetning av eksisterende ord. Det er altså ikke noe poeng i seg selv at ordet skal være av norsk opprinnelse, og det finnes mange eksempler på engelske dataord som har glidd inn i det norske språket med bare små endringer i for eksempel stavemåte. Et eksempel på dette er det engelske ordet *blog*, som skrives *blogg* på norsk, og verbet *to blog*, som er blitt til *å blogge*.

Arbeidsmåten

Hvert kvartal vil datatermgruppen diskutere et knippe sentrale, beslektede og i hovedsak engelske termer. Gruppen skal drøfte og avgrense begrepet bak den engelske termen, komme med forslag til forklaring eller definisjon samt forslag til norsk term. Gruppen kan ikke påby noen å bruke forslagene, men skal komme med anbefalinger som forhåpentligvis blir tatt i bruk av bransjen, medier, oversettere og andre. Medlemmene i gruppen kan selv foreslå engelske termer til diskusjon, i tillegg til at

terminologitjenesten tar imot forslag fra publikum. Terminologitjenesten skal tilrettelegge for diskusjon og samordne konklusjonene. Resultatet av arbeidet vil bli lagt ut på Språkrådets nettsider.

Arbeidet videreføres

Som nevnt er ikke arbeidet med utvikling av norsk dataspråk av ny dato, og det er allerede mange norske datatermer som er i bruk i det daglige. De fleste sier *datamaskin*, ikke *computer*. *Programvare* og *maskinvare* har glidd inn i det norske språket, det samme har *grensesnitt*, *nettleser*, *mus* og *minnepinne*. Både i Språkrådet og andre steder har det pågått et kontinuerlig arbeid med norsk dataspråk. Blant annet ble *Norsk dataordbok* utgitt første gang i 1976, og siste utgave kom i 1997.

Operativsystemer og programmer er blitt oversatt til norsk i mange år, og norske medier skriver om data på norsk. Det er bred enighet om at det er behov for et norsk fagspråk og norsk terminologi på dataområdet. Da Språkrådet tok initiativ til opprettelsen av datatermgruppen, var interessen stor blant de inviterte. På lanseringsmøtet fikk vi bekræftet at det er mange som er interessert i at det skal bli utviklet et godt norsk dataspråk. Vi i terminologitjenesten er svært glad for den store oppslutningen, for det beste fagspråket blir til når fagfolk og språkfolk samarbeider.

Har du tips om nye datatermer som gruppen bør diskutere? Send en e-post til dataterm@sprakradet.no. Skriv *termkandidat* i emnefeltet.

.....

Marianne Aasgaard er rådgiver i terminologitjenesten i Språkrådet.

Motta nytt fra Språkrådets nettsted

Nå er det mulig å abonnere på nyhetsvarsling fra førstesiden og flere andre sider på Språkrådets nettsted. Nyhetsvarsling, eller «RSS-feed», er en automatisk net tjeneste som overvåker forvalgte nettsider og registrerer nye

Illustrasjon:
Støphesten

artikler eller annet nytt som blir publisert der. Du mottar varsel om det nye stoffet i e-postprogrammet ditt, i nettleseren din eller i en egen nettbasert RSS-leser.

Del nettsidene våre med andre

Språkrådets nettsted har fått en ny funksjon som gjør det lettere å tipse andre om nyttige sider på nettstedet. Nederst på alle sidene våre står det en linje med symboler. Klikker du for eksempel på Facebook-symbolet på en av sidene våre, får du mulighet til å dele lenken via Facebook. Klikker du på konvoluttsymbolet, åpner det seg en ny

melding i e-postprogrammet ditt. Meldingen inneholder lenken til den nettsiden du har vært inne på.

Nye medlemmer i fagråda

Fagrådet for samfunn og høgre utdanning har fått to nye medlemmer. Det er Maya Twedt Berli, ordfører i Vegårshei kommune, og Sigrun Vågeng, administrerende direktør i KS, interesse- og arbeidsgjevarorganisasjonen i kommunesektoren. Dei har gått inn i staden for Grete Faremo og Hadia Tajik.

I fagrådet for skole og offentlig forvaltning er Elisabeth Olstad, rådgjevar i informasjonsavdelinga ved NTNU, kommen inn i staden for Tor Fagerland.

I fagrådet for normering og språkbobservasjon er Ingebjørg Tonne ny medlem. Ho er førsteamanuensis i norskseksjonen på Avdeling for lærarutdanning og internasjonale studium ved Høgskolen i Oslo, og kom inn etter Ingrid Kristine Hasund.

Fagrådet for terminologi og fagspråk har fått Tove Bjørneset som ny medlem. Ho er prosjektleiar ved Uni Digital i Uni Research i Bergen, og har gått inn i staden for Marita Kristiansen.

Dansk i Sør-Schleswig

Det danske mindretallet i Sør-Schleswig mener at tyske myndigheter og offentligheten generelt bør gjøre mer for å fremme språklig likestilling sør for den danske grensen. Det er allerede gjort en del, men det kan bli bedre. Danskene ønsker at alle by- og veiskilt i området skal vise det danske navnet ved siden av det tyske, og at andre informasjonsskilt skal finnes på både dansk og tysk. De ønsker seg også flere kurs i dansk som fremmedspråk og som morsmål, melder <http://sproget.dk>.

Det danske mindretallet etterlyser mer økonomisk støtte til sine representative organisasjoner og til dagsavisen Flensborg Avis, som bare mottar støtte fra den danske regjeringen. Der Nord-schleswiger, som er motstykket til Flensborg Avis, representerer det tyske mindretallet nord for den danske grensen og støttes av både den danske og den tyske regjeringen.

Ny svensk lov

Fra 1. januar gjelder en ny lov i Sverige. Loven gir jøder, romer, samer, sverigerfinner og tornedalinger, som er anerkjente som nasjonale minoriteter i Sverige, nye muligheter til å bruke og utvikle sitt språk.

Sametinget i Sverige får et større ansvar for språkarbeidet. Det blir opprettet to samiske språksenter som skal arbeide utadrettet med språkrevitalisering. Et nytt nettsted om og for Sveriges nasjonale minoriteter er åpnet: www.minoritet.se.

Les mer på www.sametinget.se/minoritetsreformen. (Kilde: *Språktidningen* 6/2009)

Herberge med rom, rom med seng, seng med dyne

Dei som har reist i Norden, veit at det kan verta knute på tråden trass i all språkleg likskap – eller også på grunn av likskapen.

Dersom me på Island spør etter eit herberge, syner dei oss eit rom, for *herbergi* tyder 'rom'. Spør me etter eit rom, syner dei oss ei seng, for *rúm* er 'seng' der på øya. Vel, det er ikkje så gali. Men så vil me gjerne ha to dyner. Då ser dei rart på oss, for *dýna* tyder 'madrass'. Til slutt går islendingane leie og bed oss *breiða yfir okkur sængina* ('breia over oss dyna'), for islandsk *sæng* er det same som norsk dyne!

Foto: Svein Arne Ørvik

Frå høgre: Grete Riise, Åse Wetås, Karin Magnetun, Aud Søyland, Unn Røyneland, Tore Elias Hoel, Ragnhild Bjørge, Svend Arne Vee.

Nynorskrettskrivinga skal bli enklare

■ MARIT HOVDENAK

Styret i Språkrådet har oppnemnt ei rettskrivingsnemnd som skal laga ei tydeleg, enkel og stram norm for nynorsk, utan sideformer. Framlegg til ny rettskriving skal vera ferdig frå Språkrådet si side i mai 2011.

Nemnda har sju medlemmer:
 Seniorrådgjevar Grete Riise (62), Bergen, leiar. Riise er nettredaktør hjå Fylkesmannen i Hordaland.
 Førsteamanuensis Unn Røyneland (43), Oslo, nestleiar. Røyneland arbeider ved UiO og ved Høgskulen i Volda.
 Journalist Ragnhild Bjørge (32), Oslo. Journalist og reportasjeleiar i NRK Dagsnytt.
 Lærer Karin Magnetun (46), Ål, Torpo barneskule.
 Lektor og forfattar Tore Elias Hoel (56), Bodø videregående skole.
 Redaktør Svend Arne Vee (42), Flora.

NEMNDA VIL HØYRA FRÅ DEG

Det blir laga ei nettside der alle kan følgja prosessen og komma med innspel til nemnda. Følg med på nettstaden til Språkrådet.

Vee er redaktør i lokalavisa Firdaposten i Florø.

Prosjektdirektør Åse Wetås (37), Oslo. Wetås leier arbeidet i Norsk Ordbok 2014.

Sekretær for nemnda er språkkonsulent Aud Søyland (55), Leira.

I mandatet står det m.a.: «Målet er å etablere ei norm som gjer det lettare å vera nynorskbrukar, som er tydeleg for alle som bruker nynorsk som sidemål, og som er stabil over tid. Norma skal vera lett å bruka uavhengig av formell utdanning og språkkompetanse.»

Nemnda skal ta omsyn til faktorar som talemålsgrunnlag, mykje brukte former og ord, geografisk spreing og skriftspråktradisjonar. Den nye norma skal vera eit tilbod til alle som ynskjer å skriva korrekt nynorsk, og ho skal gjelda for alle som pliktar å skriva inn- anfor ei norm. Arbeidet skal byggja på tidlegare arbeid med nynorskrettskrivinga, og det skal gjennomførast i ein open og inkluderande prosess.

.....

Marit Hovdenak er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Første statusrapport fra Språkrådet

■ SVEIN ARNE ORVIK

Språkrådet har lagt fram rapporten *Språkstatus 2010. Kunnskap frå elleve språkpolitiske område*.

Språkrådet har laget rapporten på oppdrag fra Kulturdepartementet. Holdninger til språk, forholdet mellom nynorsk og bokmål og forholdet mellom norsk og engelsk er viktige problemstillinger i rapporten.

Norsk i en av ti doktorgrader

Dette er noen av konklusjonene i *Språkstatus 2010*:

- Norge mangler gjennomarbeidede definisjonsordbøker til skolebruk.
- Nordmenn er positive til normering av skriftspråket.
- Ordlister og skolebøker har varierende språklig kvalitet.
- Nye lesebøker gir elever i ungdomsskolen mindre mulighet til å lese nynorsk.
- Videregående skole gir minimalt med undervisning i nordiske nabospråk.
- Andelen nynorskelever i skolen har gått litt opp i Sogn og Fjordane siden 2005, er lite endret i Oppland og har gått markant ned i Buskerud og Telemark.
- Det er ikke mulig å ta mastergrad i fagoversettelse i Norge.
- Stadig færre standarder har blitt oversatt til norsk de siste årene.
- Populærmusikk med norsk tekst har fått høyere status.
- Kinofilmer blir nesten uten unntak teksten på bokmål.
- Flertallet av norske bedriftsledere vil at reklame bare skal være på norsk.
- I næringslivet blir engelsk særlig brukt i formelle sammenhenger og i ekstern kommunikasjon.

- Norsk er brukt i en av ti doktorgradsavhandlinger og i tre fjerdedeler av mastergradsundervisningen.
- Bare ett av fire statsorganer oppfyller kravene i målloven på en god måte.
- Ofte finnes programvare til bruk i det offentlige bare på bokmål.
- Norsk er det faget der elever på alle trinn i skolen bruker datamaskin mest.
- Det finnes ikke god statistikk over hvor mange som har et innvandrerspråk som morsmål.

Årlige rapporter

«Dei siste åra har Språkrådet prioritert å henta inn relevant kunnskap, i tråd med føringar frå departement og storting. Innhaldet i rapporten vitnar om det. (...) Prosjektsamarbeid med næringsliv, kulturliv og forvaltning har òg gjeve oss verdifullt kjeldemateriale. Utover det byggjer rapporten på dokumentasjon utarbeidd av andre – det dreier seg om både publisert og upublisert materiale», skriver direktør Sylfest Lomheim i forordet.

Hvert fjerde år skal Kulturdepartementet komme med en melding til Stortinget om språktilstanden i Norge. Årlige rapporter fra Språkrådet kommer til å danne grunnlaget for meldingene, og *Språkstatus 2010* er den første rapporten.

Du finner *Språkstatus 2010* i pdf-format på nettsidene til Språkrådet.

EG VEIT IKKJE kor mange gonger han sa det, men det er Barack Obamas pausesignal, når han etter eit retorisk fullkome resonnement stoggar opp og seier: «And yet.» *Men likevel*, ville vi ha sagt. For sjølv om det er slik og slik, så er det likevel ikkje så enkelt. Effekten er alltid den same. Det er ein del av måten å trollbinde eit publikum på, eit publikum ventande i andelaus spenning på neste gudsord. Kongen i å bruke pausar musikalsk var Miles Davis. Med det skaper han eit rom rundt seg og musikken, og det er han som spelar også når hornet hans teier.

Signaturen R.H. i spalta «Lita skrift» i *Dag og Tid*, etter Barack Obamas Nobel-tale
18.12.2009

.....

DET ER BARE Per Petterson som kan tillate seg å skrive radikalt bokmål og samtidig få innlegget sitt uretta inn på spalteplass. Hvorfor? Fordi det er skjønnlitterært, antakelig, og ved helt spesielle anledninger ser det ut til å være tillatt å bruke den offisielle, skjønnlitterære (les: radikale) delen av bokmålsrettskrivinga også i Aftenposten.

Ingunn Indrebø Ims, doktorgradsstipendiat i nordisk språkvitenskap, i eit innlegg i *Aftenposten* 20.11.2009

.....

DET ER NOKO provoserande positivt over omgrepet utfordring. Grip dagen, liksom. Problem er langt betre. Problem er lettare å forholde seg til. Problem er noko konkret som vi kan sukke over og motvillig prøve å bli kvitt.

«Restskatt. No har eg eit kjempeproblem. Staten syg.»

Ta vare på problemet, elles sit du snart med fangt fullt av utfordringar. Hugs at du kan tykkje synd i deg sjølv når du har problem. Du kan søkje trøyst, og du kan distansere deg frå det. Det kan du ikkje når du står overfor ei utfordring. Utfordringar høyrer ut som noko ein skal glede seg til å ta tak i. Særleg når det er snakk om spennande utfordringar. Folk som snakkar om spennande utfordringar, sjølv kor mørk situasjonen måtte vere, er dei verste. Dei er minst like provoserande som folk som har gått på Steinerskulen, der dei går kring og ser mulegheiter i alt elende.

«Heisann! Restskatt! Her har vi ei spennande privatøkonomisk utfordring.»

Det blir sagt at problemet ikkje forsvinn sjølv om vi ikkje snakkar om det. Like sikkert er det vel at problemet ikkje forsvinn sjølv om vi kallar det ei utfordring. Store eller små, problema ligg der uansett, med eller utan språk-sminke.

Finn Tokvam, forfattar, artist og programmedarbeidar, i eit innlegg i *Bergens Tidende*
21.11.2009

.....

– FØR PLEIDE OFTE norske artister si at det var lettere å synge på engelsk. Men det er det lenge siden jeg har hørt noen si. I dagens marked er det et kommersielt fortrinn å synge på norsk. Det er vanskeligere å etablere seg i det norske markedet som engelskspråklig artist.

Atle Bredal, musikk-sjef i NRK P1, intervjuet i *Dagsavisen* 5.10.2009

ALF KJETIL
WALGERMO,

kritikar, forfattar og journalist

GLASURGENERASJONEN

Mor mi og far min er assosierte medlemmar av dessertgenerasjonen. Dei bygde ikkje landet, men kan heller ikkje kallast 68-arar. Sjølv om begge hadde langt hår då dei gifta seg.

Mor mi og far min er assosierte medlemmar av dessertgenerasjonen fordi dei slumpa til å bli fødte etter krigen. Alle som er fødte etter krigen, tilhører dessertgenerasjonen. Trudde vi. Det står til og med i Store norske leksikon: Ordet «dessertgenerasjon» blei brukt første gongen i Arbeiderbladet i 1966. Sidan er det blitt brukt om alle seinare ungdomsgenerasjonar.

Der ser ein kor stor definisjonsmakt vi i pressa har. Står noko på trykk i ei avis, er det straks ein del av det norske språket. Slik kan ein i alle fall like å tenkje. Sjølv om norske journalistar er langt skralare til å lage nye ord og kraftuttrykk enn kollegaene våre i britiske aviser.

Men det var denne dessertgenerasjonen. Poenget med å karakterisere ein generasjon er så godt som borte dersom ein kan bruke det same uttrykket om alle seinare ungdomsgenerasjonar. Og vi likar å karakterisere generasjonar. Det er ein viktig del av journalistikken.

Aftenposten hadde nyleg ein faktaboks der dei sette generasjonane på plass: Folk som er fødte mellom 1933 og 1945, tilhører «the silent generation», altså den stille generasjonen. Folk som er fødte mellom 1946 og 1964, er «babyboomarar». Dei som er

fødde mellom 1964 og 1975, er «generasjon X», mens fødeår mellom 1976 og 1998 gjev medlemskap i «generasjon Y». Eit anna namn på «generasjon Y» har byrja å breie seg i spaltene dei siste seks-sju åra, nemleg «glasurgenerasjonen». Ordet dukka først opp i Adresseavisa i 2003, i omtalen av studentarrangementet Uka. Den sjølvmedvitne Uka-gjengen uttalte: «Vi er glasurgenerasjonen, ikke dessertgenerasjonen. Og dét kommer til å bli et nytt uttrykk i det norske språk.»

Kanskje får Uka-gjengen rett? I skrivande stund har uttrykket stått på prent 84 gongar sidan 2003, ifølgje nyhendetenesta Retriever. Og om Språkrådet ikkje har plukka opp ordet allereie, skulle ein iallfall tru at dei les denne spalta ...

Ja, glasurgenerasjonen er komen for å bli – enn så lenge. I Sverige brukar dei uttrykket «curlinggenerasjonen», om born med foreldre som går framfor og feiar. Curling har eg ikkje god greie på, men synest nok at glasur gir betre kontinuitet frå førre generasjons dessert.

Med min hang til gulrøter og lange arbeidsdagar er det vanskeleg å innsjå, men eg er altså assosiert medlem av glasurgenerasjonen.

Kanskje eg skulle invitere mor mi og far min på kaffislabberas?

Stadnamn som identitetsberar, vegvisar og kulturarv

■ BOTOLV HELLELAND

Dei fleste har eitt eller fleire stadnamn som tyder noko spesielt for dei, namn som står for heimstad, reisemål, spenning, avkopling, namn som er merkte av vemod, namn som opnar hemmelege rom.

Mellom dei hundrevis, ja sikkert tusenvis av stadnamna som opnar stader for meg, er det eitt som blinkar sterkare enn alle andre, og det er *Skutul*, eller *Skütùdl* som det lyder i målføret. Som

smågut var eg ofte på Skutul. Det er eit berg like opp for heimegarden min *Hel-land* i Ullensvang. Her samlast me jamaldringane og bygde lauvhytter, leikte indianar og kvit og klatra i bergveggen

til dagen halla og mødrer ropte heim til kvelds. Skutul tydde leik og moro, eit sesam, sesam for eit sutelaust tilvære. Når eg treffer leikekameratane frå den tida og me snakkar om Skutul, kjem dei på mange av dei same tinga som eg. Men namnet ber òg på inntrykk som er mine heilt private. Skutul er ikkje berre eit minne om ein leikeplass i barndommen, det er ein knagg der kvar av oss som kjenner namnet, kan hengja inntrykk og opplevingane knytte til staden. Den finske namnegranskaren og forfattaren Lars Huldén har sagt det slik: «Namnet är en nyckel till minnen och upplevda intryck. Att känna samma namn är detsamma som att veta lite om varandra.»

Tida går – stadnamna står

I dag står det eit stort bustadhus på Skutul. Staden er ikkje leikeplass som før. Men namnet lever vidare med eit nytt innhald, og nye brukarar legg sine erfaringar inn i det. Slik skifter stadnamn funksjon over tid. Dei er bruer som bind notida til fortida. Mange er svært gamle, og namnet *Skutul* kan gjerne gå attende til mellomalderen og lenger. Grunnen til det er at det representerer ein alderdomleg namnetype, og at det er større sjanse for at eit stadnamn vert vidareført når den namngjevne lokaliteten ligg nær gardstunet enn til dømes i utmarka. Namnet er laga av grunnordet *skut*, brukt om 'framskytande berg', og utvida med avleiingssuffikset *-ull*. Slik er det òg eit vindauga mot fortida, ein tekst som fortel korleis dei som i si samtid gav denne staden namnet, fanga opp denne formasjonen i språket. Seinare stivna uttrykket til ein merkelapp på berget som vart overlevert frå generasjon til generasjon utan at brukarane tenkte på kva språklege storleikar som låg til grunn.

Til orientering

Såleis er Skutul, som alle andre stadnamn, fyrst og fremst ei adresse, rett nok brukt av ei lita gruppe menneske. I dagleglivet nyttar me mange stadnamn for å kommunisera med kvarandre, utan å tenkja noko vidare over kva som ligg bak namna. Dei er ein effektiv måte å ordna verda på, skilja éin stad frå ein annan. Stadnamna veks fram etter kvart som det er bruk for dei, og kvar generasjon har akkurat så mange namn som det er bruk for. Dei store omveltingane i primærnæringane sidan midten av 1900-talet har ført til eit stort fråfall av namn som var i bruk før, men nye namn har kome til i takt med nye behov. I dei siste tiåra har det kome ei mengd namn knytte til verksemdar, tenestefunksjonar, fritidsområde, til dels i kortformer som Maja (Majorstua) og Oslo S (Sentralstasjon). Engelsk påverknad ser ein i *City Sør* i Trondheim. Men dei òg fungerer godt som namn.

Kulturarv

Med tanke på lokalmiljøet og kulturarven er det sjølvsagt trist at gamle stadnamn vert borte. Det er likevel ikkje noko nytt. Alt då innsamling av lokale stadnamn tok til i fyrste halvdel av 1900-talet, vart det sagt at det hasta med å samla inn stadnamn som heldt på å gå i gløymeboka. Heldigvis er alle dei viktigaste stadnamna førte vidare gjennom Kartverket. Og i 1930–40-åra vart det gjort eit storverk ved at skuleelevar intervjuar foreldre og besteforeldre og på den måten samla inn langt over ein million lokale stadnamn. Seinare har det vore djupinnsamling av stadnamn mange stader, og akkurat no er det særleg fokus på Hedmark. Vestlandsfylka og Nordland har kome lengst, medan det står mykje att i Aust-

lands-fylka og Trøndelag. Men overgangen til det moderne samfunnet representerer eit tap på fleire millionar lokale stadnamn.

Ein utruleg ressurs

Og likevel sit me att med ein utruleg stadnamnskatt, både i det som er i levande bruk og kjem fram på kart, skilt, ruteplanar osv., og det som ligg forvara i arkiv eller i elektronisk format. Statens kartverk har rundt rekna halvannen million stadnamn på sine kart i ulike målestokkar, og det er dei ein møter i lokalsamfunna. Ei namnegruppe som

deira fortel om livet til tidlegare generasjonar.

Kva tyder namnet?

Dagleg er me altså omringa av kulturminne i form av stadnamn. Dei som har lyst til å underhalda seg med dette stoffet på datamaskin, kan ta fram *Norgesglas-set*, <http://ngis2.statkart.no/norgesglas-set/default.html>, som er ei internettside frå Statens kartverk. Der kan ein søkja etter enkeltnamn og få dei fram på eit elektronisk kart. Ein får ikkje her noka forklaring på namnet, men det gjer ein ved å gå til det store verket *Norske*

● «Å bu i *Utsikten* eller *Liljevegen* synest gje høgare status enn om adressa er *Guttua* eller *Lesseplassen*.»

har hatt ein kolossal vekst dei siste tiåra, er gatenamna og vegnamna. Alle kommunar med meir enn 10 000 innbyggjarar pliktar å innføra vegadresser i heile kommunen, medan kommunar med færre innbyggjarar må gjera det same i tettstader med meir enn 1000 innbyggjarar. Dette er stort sett gjort, og dette namnearbeidet har resultert i titusenvís av nylaga namn. Reglane for tildeling av adressenamn seier at ein bør byggja nye namn på eksisterande stadnamn i området. Men i mange tilfelle har ein sett bort frå dette prinsippet og valt meir «moderne» namn, som *allé*, *terrasse*, *park*, *hage* og *promenade*. Å bu i *Utsikten* eller *Liljevegen* synest gje høgare status enn om adressa er *Guttua* eller *Lesseplassen*. Det finst nok stadnamn som høver dårleg til bustadadresse, men stort sett er det ikkje noko i vegen for å føra vidare namn og namneledd med rot i det gamle bondesamfunnet i den grad dei finst. Mange synest sikkert det er fint å vita at adressa

Gaardnavne av Oluf Rygh, som ligg ute på Internett under adressa http://www.dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt.html. Her kan ein søkja på gardsnamn frå heile landet. Eit anna referanseverk er *Norsk stadnamnleksikon*.

Sjølv utan tilgang til slike oppslagsverk vil ein med litt ettertanke kunna nærma seg tydinga av ein god del namn. Det skal ikkje mykje fantasi til for å tenkja seg kva *Nordberg* eller *Kikut* eller *Nesland* tyder, heller ikkje *Aksla*, *Kinn* eller *Nos*. Ein stor del av stadnamna er sjølvforklarande, dei er gjennomsiktige lagingar som har gått vegen frå ord til namn. Men ofte kan konteksten vera litt vrien. *Nordberg* kan vera eit berg lenger nord enn eit anna, eller det kan vera den nordre delen av ein eldre gard *Berg*. *Bergeberget* i Trysil er òg gjennomskodeleg, sjølv om det har ei pussig form. Bakgrunnen er at det ein gong vart rydda ein bustad under dette berget som vel vart kalla rett og slett *Berg(it)*, og bustaden fekk namnet *undir Bergi* på

gammalnorsk. Etter kvart vart preposisjonen *undir* borte, og ein stod att med *Berge*, som reflekterer den gamle dativforma. I mellomtida måtte *berget* få eit nytt namn, og då fann dei rett og slett på å nemna berget etter garden, altså *Bergeberget!* Mange stadnamn har likevel ei form som ikkje er så lett å skjøna, eller ein skjønar gjerne sisteleddet, som ofte er eit kjent ord for ein type terreng eller eit område som menneske har laga.

Til dømes har ei rekkje stadnamn fyrsteleddet *Bjør-*, som oftast kjem av norrønt *bjórr*, som tyder 'bever', men i *Bjørvika* i Oslo svarar *Bjør-* til ei eldre genitivform av norrønt *bær* 'gard, by'. *Jondal* i Hardanger og *Jondalen* ved Kongsberg kunne ein lett oppfatta som

ei viss relativ datering av nokså mange namnegrupper.

Stadnamna har for det aller meste opphav i den staden dei er namn på. Dei er så å seia planta i jorda, i berg og vatn eller kvar dei no måtte finnast, og slik sett er det tale om dei eldste levande kulturminna våre, overleverte frå generasjon til generasjon i den lokale språkforma.

Stadnamna har oppstått i samspelet mellom menneske og natur. Dei er eit resultat av strevet med å hausta av naturen for å overleva. Det har vore sagt at dei rundt 50 000 gamle gardsnamna i landet er som ei norsk landnåmabok, ei skildring av korleis landet vart bygt frå jernalderen og til nyare tid. *Skutul* er ein liten tekst, eit vindauga mot fortida. Tek ein for

«Stadnamna femner om ei tid frå før runene kom i bruk, fram til i dag.»

samansetjingar med mannsnamnet *Jon*. Men berre det at *-s-* manglar i desse samansetjingane, burde gjera oss mistenksame overfor ei slik forklaring. Går ein til faglitteraturen, vil ein sjå at *Jon-* i det fyrste dømet kan vera avleidd av eit eldre ord for barlind, og det siste kan vera dana til eit elvenamn med tydinga 'skinande'. Dette namneparet er òg døme på at mange stadnamn er usikre eller utolka.

Planta på fast grunn

Slike namn går langt attende i tida, kanskje til og med før byrjinga av vår tidsrekning. Det gjer at stadnamna er spanande som historiske vitnemål. Dei femner om ei tid frå før runene kom i bruk, fram til i dag. Kva tid stadnamna oppstod, er det oftast vanskeleg å seia noko sikkert om. Men med stadnamnvitskaplege metodar har ein kunna gje

seg fleire slike vindaugo, vil biletet verta meir samansett og meir fullstendig.

Denne delen av kulturarven er verd å ta vare på og – ikkje minst – å bruka.

Botolv Helleland er førsteamanuensis ved Institutt for lingvistiske og nordiske studium ved Universitetet i Oslo og har stadnamn som spesialfelt.

Ord som mange lurer på

■ BOYE WANGENSTEEN

Kan en statistikk over søkeordene si noe om hva folk flest vil ha svar på når de slår opp i ordbøker?

På søkesiden til nettversjonen av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* (<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>) fins en oversikt over de 300 mest søkte ordene i ordbøkene. Den består av fire kolonner som viser de 300 ordene som hadde flest søk henholdsvis siste døgn, siste uke, siste 30 døgn og siste år.

Bokmålsordboka

I løpet av det siste året er det registrert ca. 15 millioner søk i *Bokmålsordboka* og ca. 11 millioner i *Nynorskordboka*. Når en slår sammen ord med samme ortografiske problem, er dette de 20 mest søkte ordene i bokmål (antall søk i parentes): *interessant/interessert/interesse* (17 760), *dessverre/desverre* (14 822), *være, vært/vere* (9876) (+ *vert* (som jo også kan være substantiv (2024)), *verken/hverken* (7760), (*i*)*hvertfall / i hvert fall, hvis/viss, overfor/ovenfor, lenger/lengre, nysgjerrig/nyskjerrig, tunnel/tunnell, blant/blandt, enda/ennå, allikevel/alikevel, verre/værre, etter hvert / etterhvert, fullt/fult, til stede / tilstede, garrot%, synes, gi*. Dette tyder på at de aller fleste av disse søkene ble gjort for å finne ut hvordan ordet skal skrives. Særlig ser det ut til at folk er usikre på ord som *interessant, interessert* og *dessverre*.

Ellers er det overraskende at så mange har søkt på *garrot%* (% står for 0 eller flere vilkårlige tegn). *Garrotte* og *garrottere* er ikke akkurat blant våre vanligste fremmedord. En nærmere undersøkelse av søkeloggen viser at det var i juni–juli i fjor folk begynte å søke på dette. Det må ha vært et eller annet i nyhetsbildet, på filmfronten e.l. som har utløst folks nysgjerrighet på denne gamle henrettelsesmetoden, uten at jeg i farten har funnet ut hva.

Å prøve å svare på hvorfor så mange søker på verbene *synes* og *gi*, blir lite annet enn spekulasjoner, men ett svar kan være at en er usikker på bøyningen (*har synes / har syntes, ga/gav*).

Nynorskordboka

For nynorsk kommer disse 20 på topp, medregnet søk på bøyde former: *vere/være* (30 146), *komme/kome* (15 249), *sjå/se* (15 249), *bli/verte* (14 493), *gjere/gjøre* (14 643), *seie/si, velje/velge, setje/sette, gje/gi, finne/finne%, halde/holde, gong/gang, skrive, verd/verden/verda, virke/verke, bare/berre, menneske/menneskje, gå, leggje/legge, ønske/ønskje*.

Disse resultatene tyder på at brukerne vil ha greie på hva som er tillatt på nynorsk, og hvordan ordet skal skrives. En kan spørre hvorfor *finne, skrive*

og gå kommer så høyt opp, men det kan være at mange er usikre på bøyningen i preteritum og partisipp. Ellers må en være klar over at en del av søkene på bokmålsformer som *være* og *se* kan være et resultat av at en del brukere ubevisst trykker på knappen «Søk i begge ordbøkene», som da blir registrert som ett søk i hver ordbok. Andre feilkilder er f.eks. at *gang* og *verke* har flere betydninger. Det er derfor ikke sannsynlig at alle søk gjelder usikkerhet om bruken av *gong* kontra *gang*, eller *virke* kontra *verke* i betydningen 'arbeide; fungere'.

Forskjeller mellom ordbøkene

Hvis vi ser videre nedover på de to listene, finner vi en interessant forskjell. Lista for *Nynorskordboka* er fullstendig dominert av hjemlige ord. De to eneste fremmedordene vi finner, er *interesse* og *interessant* og gjelder trolig skrivemå-

sjonstyper ordbokbrukerne er ute etter (jf. Bo Svensén, *Handbok i lexicografi*, 2004). En klassiker når det gjelder enspråklige allmennordbøker, er Clarence L. Barnharts undersøkelse fra så langt tilbake som 1962. Den viser at de fleste bruker denne type ordbøker for å få vite *betydningen* av ord, så følger *rettskrivning*, *uttale*, *synonymer*, *hvordan ordet brukes* og til slutt *etymologi*.

Mest rettskrivning

Vår lille undersøkelse kan tyde på at det først og fremst er rettskrivning våre brukere er ute etter. Og med vår åpne rettskrivningsnorm med stor valgfrihet er det ikke usannsynlig at flere er usikre på skrivemåten av ord i norsk enn f.eks. i engelsk. Likevel vil jeg anta at bildet ville endret seg hvis en tok for seg hele søkeloggen. Det er noen relativt få ord som får svært mange søk pga. vanskelig rettskrivning, men det gjelder neppe for

- «Vår lille undersøkelse kan tyde på at det først og fremst er rettskrivning våre brukere er ute etter.»

ten. I lista for *Bokmålsordboka*, derimot, finner vi en rekke fremmedord. Bare blant de 100 øverste på lista har vi (i tillegg til *garrot%*): *pragmatisk*, *kognitiv*, *kollega*, *adekvat*, *objektiv*, *subjektiv*, *synonym*, *prosess*, *kompliment*, *tunnel*, *eksplisitt*, *integritet*, *empati*, *ambivalent*, *abonnement*, *patetisk*, *initiativ*, *kontekst*, *parallell*. Noen av disse søkene gjelder nok skrivemåten, men for mange er det trolig betydningen en vil få klarhet i.

Som det går fram av dette, er det vanskelig å si noe sikkert om hvorfor brukerne søker på det de gjør, uten å ha en skikkelig brukerundersøkelse å støtte seg til. I andre land er det gjort mange undersøkelser av hvilke informa-

majoriteten av alle de millioner søk som blir foretatt.

Det vi trenger for å kunne gi mer utfyllende svar på hvorfor brukerne søker på det de gjør, er en god brukerundersøkelse. En interessant begynnelse kunne være at en på ordbøkens søkeside oppfordret brukerne til å krysse av for hvilke informasjonstyper de søker.

.....

Boye Wangenstein er amanuensis ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo og har leksikografi som spesialfelt.

Skal dere party?

■ ELI-MARIE DANBOLT DRANGE

Bruker ungdom mye engelsk i sin dagligtale? Hvorfor brukes engelske ord?

De fleste studier som har undersøkt andelen engelske ord i et språk, har brukt skriftlige kilder som aviser og ordbøker. Slike kilder sier lite om hvordan engelsk brukes i vanlig dagligtale. I mitt doktorgradsprosjekt har jeg brukt opptak av dagligdagse samtaler mellom ungdom i Oslo og i Santiago de Chile. Disse ungdommene har fått utdelt innspillingsutstyr og har spilt inn sine egne samtaler med andre ungdommer på skolen og under ulike fritidsaktiviteter i løpet av en uke. Til sammen består materialet av ca. 100 000 ord på hvert språk, og mellom 40 og 50 ungdommer fra 13 til 19 år har deltatt i hvert land.

Bruker ungdom mye engelsk?

Det er en utbredt oppfatning at ungdom bruker mye engelsk når de snakker. Min undersøkelse, derimot, viser at om lag 1 % av ordene i de norske ungdommenes samtaler er engelske ord, mens andelen engelske ord i chilenske ungdommers samtaler er litt lavere: 0,7 %. Selv om denne undersøkelsen gjelder et be-

grenset antall ungdommer, er resultatene så tydelige at de må sies å ha gyldighet utover denne konkrete undersøkelsen. Professor Helge Sandøy ved Universitetet i Bergen sier at engelske ord er «blikkfang», de blir registrert av tilhørerne, selv om de er lite frekvente. Det betyr at et engelsk ord blir lagt bedre merke til enn alle de norske ordene i samme samtale. Nettopp derfor velger vi gjerne å bruke engelske ord i mange sammenhenger; vi ønsker å tiltrekke oss oppmerksomhet og bruker et ord som skiller seg ut. Dette vil jeg komme tilbake til senere i artikkelen. Først skal vi se nærmere på hvilke engelske ord som blir mest brukt, og hvilke forskjeller jeg fant mellom norske og chilenske ungdommers bruk av engelske ord.

Tabellen på s. 25 viser en oversikt over de mest brukte ordene i de norske og chilenske samtalene. Ordene er tilpasset vanlig uttale i begge språkene.

De mest frekvente engelske ordene var:

NORSK		SPANSK (Chile)	
Anglisisme	Antall	Anglisisme	Antall
kul	123	gay	94
teit	27	Richi	39
kuler-n	14	super-	28
Windows	14	Cathy	21
digg	13	I	20
kjip	13	celular (cell phone)	19
girl	13	chatear (to chat)	13
video	12	Simpson	13
sorry	10	Internet	10
happy	10	Messenger	10

I det norske materialet ser vi at ordet *kul* skiller seg ut som det aller mest brukte engelske ordet, mens i det chilenske materialet er ordet *gay* det mest frekvente. Når det gjelder *gay*, er rundt to tredeler av forekomstene av dette ordet registrert i to samtaler i forbindelse med en sang og en lek. Det betyr at *gay* i virkeligheten ikke er så frekvent som tabellen viser.

Når vi sammenligner de to språkene, ser vi at selv de ti mest brukte ordene i hvert språk ikke er særlig frekvente. I begge språkene finner vi ord som er knyttet til ny teknologi, som *Windows* og *video* i norsk og *Internet* og *Messenger* i spansk. Samtidig er ingen av de mest frekvente ordene felles for de to språkene. I materialet som helhet er det kun noen få engelske ord som brukes i de to språkene, og disse er stort sett knyttet til ny teknologi (som *Windows* og *Internet*). Videre viser tabellen at det er flere adjektiv blant de ti mest frekvente engelske ordene i norsk, mens det ikke er tilfellet i materialet fra Chile. Andre forskjeller er at i Chile er det vanlig å bruke engelske kjælenavn, som *Cathy* for Catherine og *Richi* for Ricardo. Det engelske personlige pronomenet *I* er også frekvent blant chilenske

ungdommer, mens det ikke forekommer i det norske materialet. Her er det på sin plass å nevne at *I* ikke brukes alene, men i faste uttrykk som *I love you*, *I'm sorry* og *I don't know*.

Hvorfor brukes engelske ord?

Den vanligste årsaken til at man låner inn et ord fra et annet språk, er at man mangler dette ordet på morsmålet. Det kan dreie seg om en ny oppfinnelse, som *video*, eller kulturelle forhold i et annet land, som Halloween, som man «importerer» sammen med ordene som brukes på originalspråket. I min undersøkelse kan om lag halvparten av de engelske ordene i begge språkene plasseres i denne kategorien. Det betyr at den andre halvparten engelske ord i mitt materiale kan sies å være «unødvendig», fordi den ikke beskriver noe nytt. Hvorfor velger ungdommene å bruke engelske ord når de allerede har et dekkende ord på sitt eget morsmål? Noe av grunnen har jeg allerede vært inne på. De engelske ordene tiltrekker seg oppmerksomhet fordi de skiller seg ut. Som talere ønsker vi å formidle et spesielt bilde av oss selv til dem vi snakker med, i tillegg til at vi ønsker å få

oppmerksomhet med det vi sier. Engelsk språk har en positiv symbolverdi blant ungdom, så i noen sammenhenger kan det å bruke et engelsk ord være et ønske om å gi noe en positiv verdi. Se eksemplet fra Chile, der taleren velger å bruke *ladies* i stedet for det spanske ordet for jenter:

Julián: Mira Tom, al frente, **ladies**.
(Se Tom, der borte, *ladies*)

trykk. I eksemplet under spiser informantene «Smarties», og dette gir dem ulike assosiasjoner:

Anita: du som er så jævla smart du
trenger ikke smartiser du
Sara: hu blir smartie

Denne leken med språket bidrar til å fornye det, og noen av de nye ordene ungdommene skaper, vil etter hvert bli tatt opp i normalspråket. Vi kan si at

● «Ungdom er kreative språkbrukere, de utfordrer språklige grenser og leker med språket.»

Andre ganger har vi behov for å dempe eller skape avstand til det vi sier, eller vi ønsker å forsterke et budskap. Ved å bruke et engelsk ord kan vi få fram denne variasjonen på en effektiv måte. I eksemplene under ser vi hvordan engelsk brukes for å dempe det egentlige budskapet:

Kjersti: Hu er litt **big**.
Mette: en liten bitteliten **hangover**
lissom
Lotte: Vi har sett deg **nude**.

I neste eksempel ser vi hvordan engelske ord brukes med motsatt effekt, altså for å få oppmerksomhet og forsterke et budskap:

Mona: **so fuck** Rune jeg driter i han jeg vel

Ungdom er kreative språkbrukere, de utfordrer språklige grenser og leker med språket. Dette viser de også når det gjelder bruken av engelske ord, der de i ulike sammenhenger får assosiasjoner som får dem til å lage nye ord og ut-

kult er et eksempel på et slikt ord som er blitt et vanlig ord i norsk dagligtale.

Min undersøkelse viser at ungdommens bruk av engelske ord er motivert av to forhold: nye oppfinnelser og behovet for å formidle et variert budskap. Videre er omfanget av engelske ord relativt lite. Hadde andelen engelske ord vært høyere, ville disse ordene mistet den funksjonen de har som blikkfang for å trekke oppmerksomhet mot det som blir sagt, direkte og mellom linjene. Undersøkelsen viser også at det er liten forskjell mellom andelen engelske ord i norske og chilenske ungdommers samtaler, men at det er stor forskjell på hvilke ord som er de vanligste i de to språkene.

.....

Eli-Marie Danbolt Drange har doktorgrad i spansk lingvistik fra Universitetet i Bergen.

Artikkelsamling om norsk i skulen

■ SVEIN ARNE ORVIK

Det første nummeret av *Språkrådets skrifter* har artiklar om nynorsk i lesebøker, valfridom i rettskrivinga, sidemål for minoritetsspråklege elevar og særskriving av samansette ord.

Samlinga har tittelen *Klamme former og sær skriving? Språklege rettar, sidemål og rettskriving i ein ny skulealder* og er redigert av Sigfrid Tvitekkja, fagkoordinator i Språkrådet.

Elevar får mindre høve til å lese nynorsk

Norunn Askeland har skrive artikkelen «Kunnskapsløft for nynorsk? Nynorsk i lesebøker etter oppheving av godkjenningsordninga». Askeland har granska kva som har skjedd etter at Språkrådet ikkje lenger godkjenner språket i lærebøker, og reglane som sytte for fordeling av bokmåls- og nynorskstoff i lesebøkene, vart tekne bort. Ho finn at lesebøker som er laga for ungdomsskulen etter Kunnskapsløftet, har langt færre tekstar på nynorsk enn det lesebøkene hadde før.

Valfridom i nynorsk

Anders Aanes har skrive artikkelen «Valfridom i nynorsk – eit problem for eleven?». Aanes har intervjuet 282 elevar i Møre og Romsdal. Mange elevar er usikre når dei får spørsmål om valfridom i rettskrivinga. Enkelte elevar oppfattar truleg klammeformer som mindre korrekte, ikkje innafor norma. Undersøkinga ser på haldningar til kunnskap om rettskrivinga hos elevane.

Fritak frå vurdering i sidemål

Astrid Syse Talsethagen har skrive artikkelen «Fritekne – eller utelatne?». Fritaksregelen i opplæringslova gav inntil nyleg alle minoritetsspråklege elevar rett til å bli fritekne for vurdering i norsk sidemål. Fritaksreglane har hatt utilsikta konsekvensar både for dei fritekne elevane og for dei som får sidemålsundervisning, hevdar ho.

Særskriving

Magnhild Vollan har skrive artikkelen «Samansatte ord i nye norskverk». Ein feil som har fått auka omfang i skrift i den seinare tida, er særskriving av samansatte ord. Kva lærer lærebøkene barn om dette? Vollan har funne at dei fleste lærebokforfattarar meiner særskriving bør tematiserast eksplisitt i norskfaget, sjølv om læreplanen formulerer kompetansemål om rettskriving nokså vidt.

Samlinga (trykt utgåve) kan tingast frå Språkrådet og ligg i PDF-format på nettstaden til Språkrådet.

Serien *Språkrådets skrifter* vil ta for seg ulike emne innanfor arbeidsfeltet til Språkrådet.

Foto: Armund Hestveen / Fædrelandsvennen

Tunfisk biter i vann

■ TERJE FREDVIK

Har du mobilen i nærheten i tilfelle ananas ringer, men er samtidig redd for hermetikkbokser som varsler om at ananas biter?

En gang på midten av 90-tallet strevde tre astronomistudenter ved Universitetet i Oslo med et fysikkurs: Ikke bare er termodynamikk vrient nok i seg selv, men kurskompendiet var så fullt av ukorrekte særskrivinger at det var vanskelig å skjønne noe som helst. Vi dan-na AMO – Astronomer mot orddeling, og i februar 1997 lagde vi hjemmeside på Internett. Til tross for navnet vårt

Rådyr hund sett på smådyr klinikk

På AMOs nettsider og i boka *AMO ad-varer: tunfisk biter i vann* har vi samla hundrevis av bilder av hårreisende særskrivinger. De mest underholdende er nok de som kan føre til misforståelser for oss som liker å misforstå. Hva med «nykøkt krabbe klør»? Hvorfor skal disse krabbene absolutt la seg koke, hvis det fører til at de begynner å klø? Når

«Vil du ha dessert, er nok 'kule is i kjeks' det minst dølle du kan velge.»

var altså fenomenet vi irriterte oss over, feil særskriving, ikke orddeling, men slike begreper er ikke noe som den jevne astrofysiker behersker.

vi er inne på dyreriket, er det på sin plass å nevne det høyt utvikla dyret akkar. I hvert fall har et eksemplar av arten lært seg å telefonere: «akkar ringer».

Det har forresten smult, ananas og kransekake også. Andre matvarer er mer aggressive, som f.eks. sukker og tunfisk: De biter. Asparges er muligens den skumleste av alle grønnsakene, siden vi på hermetikkbokser kan lese at «asparges topper og biter». Jeg er usikker på hva en asparges gjør når den topper, men det er neppe særlig behagelig.

«Forfallet kan skyldes at folk skriver mye mer nå enn før.»

Andre særskrivinger er oppfinnsomme forslag til uprøvd fritidsaktiviteter. Jeg har aldri prøvd dette selv, men å «fløte gratinerte poteter» høres unektelig spennende ut, spesielt for meg som hadde en farfar som dreiv med fløting av tømmer. Hvis du liker kyllingfiske, men er usikker på hva slags agn du bør bruke, vit at «kylling biter på spyd med japansk saus». Manglende bindestrek kan føre til pikante misforståelser: «PC pult i lønn.» Til slutt oppfordrer jeg de ekstremt sultne til å «steke termometer» eller «koke bøker», og for tørsten anbefaler jeg å «melke sjokolade». Vil du ha dessert, er nok «kule is i kjeks» det minst dølle du kan velge.

Skolestil og Facebook

Er det blitt noen bedring i folks evne til å samskrive i disse 13 åra AMO har vært på nett? Før jeg prøver å svare, må jeg enda en gang påpeke at jeg bare er en skarve astronom, så det er godt mulig at lingvister og andre som faktisk vet hva de snakker om, har andre og mer riktige oppfatninger enn dem jeg har. Jeg ser mer feil særskriving nå enn da vi starta AMO. Det er vanskelig å si om det er fordi jeg er blitt vant til å leite etter slike feil og dermed er flinkere til å finne dem, eller om særskrivingssjuka

faktisk har bredt om seg, men jeg har inntrykk av at det siste er tilfellet. Påvirkning fra engelsk blir ofte nevnt som en mulig årsak, men jeg tror også at forfallet utrolig nok kan skyldes at folk skriver mye mer nå enn før. I gamle dager, i 1997, uttrykte ofte folk flest seg skriftlig i relativt formelle former: skolestiler, rapporter til sjefen og brev til

bestemor, ofte skrevet for hånd eller på skrivemaskin. Nå er vi på nett flere ganger hver dag, og vi skriver e-poster, bruker sosiale medier, kommenterer nettavisartikler osv. Som om dette ikke var nok, sendes det nå langt mer enn 10 ganger så mange tekstmeldinger som i 1997, og de uskrevne krava til språklig korrekthet er om mulig enda lavere for dette mediet. Eventuelle stavekontroller til datamaskiner og mobiltelefoner er berykta for å ville ha oss til å begå feil særskrivinger og andre skrivefeil. Terskelen for å uttrykke seg skriftlig er blitt lavere, og mens mengden tekst som produseres, øker kraftig, virker det som om evnen eller viljen til å følge rettskrivningsreglene stuper. Det er utrolig nok ikke alle som bruker ordbok for å kontrollere at Facebook-statusen er uten skrivefeil. Når vi blir vant til å produsere kjapt og lese store volum med uformell tekst med lave krav til rettskriving, blir vi kanskje mindre flinke til å skrive velformulert og uten feil særskriving?

.....

Terje Fredvik er overingeniør ved Institutt for teoretisk astrofysikk ved Universitetet i Oslo og overhode i AMO (Astronomer mot orddeling).

Er tv-tekstingen bedre enn sitt rykte?

■ ØYSTEIN BAARDSGAARD

Hvordan er kvaliteten på fjernsynstekstingen? Preges tekstene av mange rettskrivningsfeil? Er tekstingen i samsvar med god norsk uttrykksmåte?

Tv-teksting har et broket rykte. «Alle» har fått med seg komiske eksempler på dårlig teksting, hvor *make-up-sex* blir til *sminkesex* (*make-up* kan bety både 'gjøre godt igjen' og 'sminke') osv. I stortingsmeldingen *Mål og mening* understrekes det hvor viktig denne tekstproduksjonen er for språkutviklingen hos barn og unge, siden dette er tekst denne gruppen leser i store mengder.

Dette er noe av bakgrunnen for at Språkrådet ville gjøre en undersøkelse av kvaliteten i tv-tekstingen. Vi stilte oss i denne omgang følgende spørsmål: 1: Er det mange formelle rettskrivningsfeil i tv-tekstingen? 2: Er tv-tekstingen idiomatisk korrekt, dvs. i samsvar med norsk uttrykksmåte? Kvaliteten på selve oversettelsene skulle altså ikke studeres i denne undersøkelsen, men ved å finne svar på de to spørsmålene kunne vi kanskje si noe om hva som preger denne delen av norsk tekstproduksjon.

I samarbeid med Norsk audiovisuell oversetterforening (NAVIO) gjorde Språkrådet et utvalg på 23 programmer (som utgjør ca. 765 minutter sendetid). Kriteriene for utvalget var blant annet at programmene skulle være rettet mot barn og unge, de skulle dekke ulike sjangre (drama, dokumentar, komedie osv.), og de skulle dekke så mange kanaler som mulig, men med hovedvekt på

kanaler som er populære blant barn og unge.

Funnene ga følgende svar på spørsmålene Språkrådet stilte: 1: Nei, i de undersøkte tekstene inneholder tv-tekstingen få formelle rettskrivningsfeil. 2: Ja, tv-tekstingen som er med i undersøkelsen, består stort sett av idiomatisk korrekt norsk. Men resultatet spriker, og bildet skjemmes særlig av fem programmer som har mange rettskrivningsfeil og dårlig idiomatikk.

Hvis vi ser nærmere på de to resultatene, viser det seg at de følger hverandre tett. Det vil si at en tekst som har få eller ingen formelle rettskrivningsfeil, som regel er god også idiomatisk. Eksempler på rettskrivningsfeil i materialet er *tankekløs* for *tankeløs* og *likeglag* for *likeglad*. Eksempler på dårlig norsk uttrykksmåte er *flest antall* i stedet for *høyest antall* og *jeg kan å lese* i stedet for *jeg kan lese*.

Resultatet av undersøkelsen er bedre enn ventet. Men det må understrekes at tekstmengden i undersøkelsen er liten, og det er åpenbart behov for mer forskning på dette feltet for å få et mer nyanisert bilde av kvaliteten på tv-tekstingen.

.....
Øystein Baardsgaard er rådgiver i Språkrådet.

«Den fyrste var Aasen, den andre var Ross»

Overskrifta er frå eit hyllingsdikt som Per Sivle skreiv i 1903.

Dersom Aasen heiter *Ivar* til førenamn, veit mange noko om mannen og verket. Ivar Aasen (1813–1896) gav i 1873 ut *Norsk Ordbog*, som er på nær 900 sider. *Norsk Ordbog* heitte også ei bok som den langt mindre kjende Hans Ross (1833–1914) gav ut i 1895. Boka hadde undertittelen *Tillæg til Norsk Ordbog af Ivar Aasen*. Det er mykje til tillegg, for det er på 1116 sider!

Berre det å skriva ei så stor ordbok krev ein spesiell person, og professor Kjell Venås, som har skrivi ein stor biografi om Aasen, har nett komi ut med ei bok på meir enn 250 sider om Hans Ross. Boka, som heiter *Hans Ross. Målføregranskar, ordboksskrivar og grammatikar*, gjev eit oversyn over det arbeidet Ross gjorde med å samla leksikalsk, grammatisk og folkloristisk stoff, men det viktigaste føremålet med ho er å få fram kva Ross gjorde med det han samla. Venås fortel detaljert og klårt om ei særst viktig tid i norsk målsoge.

Modersmaalets Formlære i utførlig Fremstilling

Overskrifta er ein boktittel, og ettersom det står *aa* der me skriv *å*, *utførlig* der me skriv *ut-*, og stor førebokstav i alle substantiva, skjønar me at boka ikkje kan vera nyare enn 1800-talet. Ho kom ut i 1855, og på nytt i fjor.

Forfattaren var Jakob Løkke (1829–1881), adjunkt ved Lillehammers Lærde- og Realskole. Lærebøkene hans i norsk, tysk og engelsk kom

i fleire utgåver. Somme av dei var i bruk i skulen fram til 1970-åra!

Dei opplysningane som Løkke kjem med om språkbruken i samtida, gjer *Modersmålets Formlære* (på rundt 300 sider) til ei viktig kjelde til det dansk-norske talespråket midt på 1800-talet. Slike opplysningar er verdfulle for dei som i dag studerer norsk og nordisk.

Namn på statsorgan

Statsorgan skal ha namn på begge målformer. Heiter *Statens lånekasse for utdanning* det same på bokmål og nynorsk? Kva heiter *Den sentrale forvaltninga for kriminalomsorga* på bokmål? På nettstaden til Språkrådet finn du ei liste over namn på departement, underliggjande etatar og statlege utdanningsinstitusjonar på bokmål og nynorsk. Lista tek omsyn til namneendringane i departementsstrukturen frå januar 2010.

Da Arbeiderpartiet relanserte folkemålet

■ HENRIK MELGAARD CHRISTENSEN

I 1981 gjeninnførte Arbeiderpartiet folkemålspolitikk i sitt program – samme år som de stemte for den nye bokmålsreformen. Skyldtes dette comebacket overmot, var det symbolpolitikk, eller var det starten på en ny form for folkemålspolitikk?

I 1960-årene måtte Arbeiderpartiet, etter mye motgang, oppgi sin målrettede styring av språket i Norge. Samnorskprosjektet ble stoppet – eller i hvert fall lagt på is – og en ny rettskrivningskomité for bokmål ble etter hvert opprettet. Da bokmålsreformen av 1981 ble lagt frem for Stortinget, ble den enstemmig vedtatt, men tilslutningen fra Arbeiderpartiet var i beste fall halvhjertet. Samme år hadde partiet nemlig bestemt seg for å gjeninnføre *folkemål* i programmet sitt, og det så en liten stund ut som om partiet yppet til omkamp. Men var ikke det litt i seneste laget? Dette har jeg sett nærmere på i masteroppgaven min *På norsk folkemåls grunn*.

Før og etter språkstriden i 1950-årene

1950-årene er blitt stående som språkstridens tiår. Dette er for så vidt en merkelapp som kan forsvares, men man skal vokte seg for å tolke dette tiåret altfor isolert. Verken den praktiske politikken eller de politiske holdningene som lå bak, var særegne for femtiårene. De fleste lovene og vedtakene som femtiårenes språkpolitikk baserte seg på, gjaldt jo alt fra 1930-årene. Det var også på den tiden det ideologiske grunnlaget

ble lagt, i hvert fall for Arbeiderpartiets del. Da fikk historieprofessor Halvdan Koht begrepet *folkemål* inn i programmet etter å ha overbevist partiet om at målstrid var en viktig del av klassekampen.

Sluttstreken for dette hendelsesrike tiåret settes gjerne ved 1964, da den såkalte språkfredskomiteen ble oppnevnt. Det tillitvekkende navnet (som riktignok bare var et uoffisielt navn på Vogtkomiteen) og den roligere tiden som fulgte, får en lett til å tro at komiteen virket etter sin hensikt og ordnet opp i det hele. Det er vel en sannhet med modifikasjoner.

Retningen for den fremtidige språkpolitikken ble vedtatt i Stortinget i 1970, men selve iverksettelsen av den nye språkpolitikken skjedde først ti til tjue år senere. Rettskrivningen av 1938 gjaldt frem til 1981 (med små justeringer i 1959), målloven av 1930 stod til 1980, og stedsnavnlovgivningen ble først endret i 1990. Mye av den praktiske politikken i femtiårene fortsatte altså å gjelde i lang tid etterpå.

Politiske prosesser har ofte en tendens til å ta tid. Men om det tar tid å endre praktisk politikk, kan ikke det samme sies om ideologi. En ideologisk

ytring i samtiden kan ikke avfeies som rester fra fortiden – den representerer den gjeldende holdningen. At Arbeiderpartiet i 1980 tok til å snakke om folkemål igjen, kan altså ikke tilskrives politikkenes iboende treghet – det må ha vært et comeback.

Uoffisielt comeback

Det første tegnet på dette comebacket var en artikkel i bladet *Brorskap* i 1980. Den bestod av et intervju med partiformannen Reiulf Steen og en liste med ni retningslinjer for partiets fremtidige språkpolitikk. Retningslinjene var utformet av et utvalg som bestod av mange sentrale folk i arbeiderbevegelsen, men det kom ikke helt klart frem om utvalget offisielt var oppnevnt av partiet. Uansett viste de synspunktene som kom frem i *Brorskap*, en klart ny tendens i Arbeiderpartiet: et reideologisert syn på språkpolitikken, som ga assosiasjoner til trettiårene. Poenget her er ikke at dette språkpolitiske synet ble gjeninnført i 1980 – for det hadde vært emne for avisdebatt siden tidlig i 1970-årene – men at Arbeiderpartiet skulle trekke det frem igjen.

Det var mildt sagt lenge siden sist. Allerede i femtiårene hadde Arbeiderpartiet begynt å tone ned språkpolitikken i sin retorikk, og på slutten av tiåret endte de med et temmelig intetsigende kulturprogram. Reiulf Steen la ikke skjul på inspirasjonen fra trettiårene da han i intervjuet siterte fra et av de viktigste ideologiske skrifterne om politisk språkkamp fra det tiåret: «Måltvang og målundertrykking er alltid berre ei avleidd eller forkledd form for økonomisk tvang og undertrykking» (Hans Vogt, *Målstrid og klassekamp*, 1932). De ni retningslinjene i artikkelen i *Brorskap* handlet primært om hvordan en makt-

elite kontrollerer språket. Folkelig norsk og nynorsk ble undertrykket. Oppfordringen til partiet var å arbeide for styrking av *arbeiderklassens språk* og en frigjørende språkpolitikk.

Offisielt comeback

I 1981 ble den samme tendensen ført videre i et temanummer av partiorganet *Aktuelt perspektiv*. Temaet var språk. Arbeiderpartimannen Jostein Nyhamar, som også hadde vært med i det utvalget som ble nevnt i *Brorskap*, var en av dem som uttalte seg i *Aktuelt perspektiv*:

Vi så vel ikke klart nok hvor politisk viktig språkkampen var, og hvor sentralt det ideologiske innholdet i den var. [...] Vi har hatt et tempotap som vi nå må oppveie ved å sette mer kraft inn i dette arbeidet.

Også Einar Førde beklaget seg over at Arbeiderpartiet ga etter i språkpolitikken i femtiårene. I de andre artiklene i *Aktuelt perspektiv* kommer Arbeiderpartiets støtte til mange av de vanligste kampsakene i syttiårene frem: respekt for dialekt, likestilling mellom bokmål og nynorsk og mer folkelig bokmål. Sammenlignet med det som ble sagt til *Brorskap*, var bidragene i *Aktuelt perspektiv* litt mindre klasseorienterte og ikke så aggressive mot riksmålet og «eliten». Senere i 1981 presenterte Arbeiderpartiet et nytt prinsippprogram, som gjorde den språkpolitiske profilen fra *Aktuelt perspektiv* til offisiell politikk:

Språk rører ved fundamentale verdier som likeverd og demokrati. Arbeiderbevegelsen må bygge sin språkpolitikk på full likestilling og likerett for begge skriftmålene. Det må vises respekt for folkelig talemål. Det folkelige innslag i skriftspråket må styrkes. Administrasjons- og fagspråket må gjøres enklere og lettere å forstå.

Nye folkemålsambisjoner?

Med uttrykkene *folkelig talemål* og *folkelige innslag* gjeninnførte Arbeiderpartiet *folkemål* i programmet sitt, men mer forsiktig enn tidligere. Her var ikke *samnorsk* lenger noe uttalt mål, og heller ikke et helt nytt *folkemål*; en nøyde seg nå med *innslag*. Etter at samnorskprosjektet hadde havarert i sekstiårene, var det ikke realistisk med større ambisjoner i 1981.

Men hvordan skulle Arbeiderpartiet kunne ha innvirkning på rettskrivningen, slik den nå ble styrt gjennom Norsk språkråd? Språkrådet fulgte jo et mandat som fastslo at normalene skulle baseres på *språkets utvikling*. Riktignok fantes det også en antydning til samnorske fremtidsvisjoner i mandatet, men dette ble i praksis bare en formalitet, da hensynet til utviklingen skulle være det primære. Det skulle derfor ikke være mulig å styre rettskrivningen i en viss retning lenger, slik Arbeiderpartiet og Stortinget hadde gjort tidligere. Kunne det gjøres på andre måter?

I arbeidsprogrammet fra 1982 finner man blant annet dette punktet: «Stimulere tiltak som styrker respekten for dialektene og skaper et fritt språklig miljø.» Kunne dette være en listig plan for å påvirke rettskrivningen indirekte? Altså påvirke språkbruken, dvs. *språkets utvikling*, for på den måten å frembringe endringer i rettskrivningen? Det er mulig jeg undervurderer 1980-årenes arbeiderpartipolitikere, men dette føles i overkant ambisiøst og utspekulert.

Mer sannsynlig er det at punktet ikke hadde noe med rettskrivning å gjøre. Det visjonære målet fra 1981 om å styrke det folkelige innslaget i skriftspråket ble antageligvis aldri konkretisert, og det ble definitivt aldri nevnt igjen. At et

slikt mål kunne komme inn i programmet, må enten tolkes som en symbolsk uttalelse eller som overmot. Avstanden til praktisk politikk blir enda tydeligere ved at Arbeiderpartiet samme året var med på å vedta den nye rettskrivningen for bokmål. Med den ble nettopp det motsatte av hva Arbeiderpartiet ville kalle folkelige innslag, styrket, nemlig de konservative formene. Selv om Arbeiderpartiet ikke ønsket denne endringen, var partiet så å si forpliktet til å stemme for, siden det i sin tid hadde vært med på å ta initiativ til en ny rettskrivning basert på språkets utvikling.

Betyr dette at Arbeiderpartiets folkemåls-comeback varte i to år, for så å forsvinne like fort som det dukket opp? I snever forstand, når det gjaldt rettskrivning og radikalisering av bokmålet: ja. Men etter min mening kan man også si at Arbeiderpartiet i åttiårene klarte å vri folkemålspolitikken i ny retning, gi den ny betydning. Både i forbindelse med målloven av 1980 og revisjonen av skolelovene i 1985 forsvarte Arbeiderpartiet nynorskens interesser. Også senere er det etter min vurdering nynorsk som har stått i fokus for Arbeiderpartiets språkengasjement. Kanskje kan jeg si det på denne måten: Fra nå av var nynorsk Arbeiderpartiets nye folkemål.

.....

Henrik Melgaard Christensen er student og leverte våren 2009 en masteroppgave i historie om Arbeiderpartiets språkpolitikk 1929–1990.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og er underlagt Kulturdepartementet.

Målet for arbeidet i Språkrådet er at norsk skal vere i bruk i alle delar av samfunnslivet også i framtida – og ikkje bli sett til sides av engelsk.

Vi vil gj det offentlege, næringslivet og folk flest tru på at norsk språk duger, og arbeider for å auke kunnskapen om norsk språk.

Dette gjer Språkrådet for å styrkje stillinga til det norske språket:

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonane våre om god og rett norsk.
- Vi svarer på om lag 10 000 språkspørsmål på e-post og telefon i året.
- Vi arrangerer konferansen *Språkdagen* kvart år for å skape debatt om aktuelle utfordringar for norsk språk.
- Vi har ei eiga språkteneste for statsorgan som gir råd til statstilsette om korleis dei kan skrive klart og godt.
- Vi arbeider for at ikt-produkt skal byggje på norsk tekst og tale, og for å utvikle norskspråkleg fagspråk og terminologi.
- Vi gir diplom til næringsdrivande som har gitt verksemda eit godt, kreativt norsk namn.
- Vi godkjenner ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Vi fører tilsyn med at alle statsorgan følgjer krava til fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi gir råd om korleis stadnamn skal skrivast på kart og vegskilt.
- Vi samarbeider med offentlege og private institusjonar om tiltak som styrkjer bruken av norsk.
- Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg.

Direktøren i Språkrådet er leiar for 30 tilsette. Styret i Språkrådet er utnemnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd som er referansegrupper med språkkunnege og språkengasjerte personar frå heile samfunnet. Fagråda gir innspel og råd om saker på sine fagfelt.

www.sprakradet.no
www.spraakradet.no

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50
TELEFAKS: 22 54 19 51

ANSVARLEG REDAKTØR:
Sylfest Lomheim

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRAR:
Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå
eksterne skribentar står
for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda er
oppgett.

OPPLAG: 11 000
Tekstene i dette nummeret finst
øg på Internett:
www.sprakradet.no
www.spraakradet.no

Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta 12.02.2010

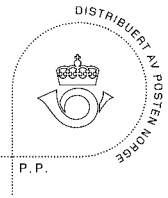
LAYOUT: Marit Heggenhougen
www.cmykdesign.no
TRYKK: 07 Aurskog

ISSN 0333-3825

OMSLAGSBILETE:
© *Radius / Scanpix*

B

NORGE/NOREG

HISTORIA BAK

ANSIKTSUTTRYKK

At *ansikt* er sett saman av *an* og *sikt*, skjøner me av at det er mange ord i norsk som byrjar på *an-*, t.d. *anbod*, *ansvar*, og at ordet *an* åleine ikkje tyder noko. Ord som byrjar på *an-*, er ofte tyske. Det er *sikt* òg. Kva ordet *sikt* tyder, veit jo alle, for sikten kan vera både dårleg og god. Tysk har substantivet *Ansicht*, som ikkje tyder 'ansikt' (det heiter *Gesicht*), men 'meining'. Det høver godt med at det me meiner om noko, er det *synet* me har på saka, og *syn* og *sikt* har med det å *sjå* å gjera.

Også *åsyn* tyder 'ansikt'. At sisteleden i *åsyn* er *syn*, som tyder 'sikt', er openbert (jf. *utsyn* og *uitsikt*), og *å* er her den norrøne preposisjonen *á*. Han tyder 'på', og opphavet til den preposisjonen er ei samantrekking av norrønt *upp + á*. Å finn me t.d. i substantivet *åstad*, som er ein stad der det har hendt noko kriminelt.

Tradisjonell nynorsk har også ordet *andlet*, som kjem av norrønt *andlit*. Når *ansikt* kan delast i *an + sikt* og *åsyn* i *å + syn*, så må mesta *andlit* delast i *and + lit*. *And* er den urgamle norrøne preposisjonen *and*, og er i slekt med *anti*, som er gresk og tyder 'imot'.

Men kva er så *-lit* i *andlit*? Me tek utgangspunkt i at *-lit* må tyda noko som har med syn eller sjåing å gjera, slik som *sikt*. *Lit* har truleg same rot som det norrøne sterke verbet *lita*, som tyder 'å sjå'. *Ansikt*, *åsyn* og *andlet* tyder altså 'det ein ser mot, eller på'. Det er logisk, for det fyrste ein ser på når ein møter ein ukjend, er andletet. Gotarane på 300-talet e.Kr. konsentrerte seg om augo, for dei sa *and-augi* for 'andlet'.

Det litauiske ordet for andlet er *veidas*, som opphavleg må ha tydd 'det ein ser på, eller mot'. Rota i *veidas* er den same som i det latinske verbet *videre*, som tyder 'å sjå', og russisk *vid* tyder mellom anna 'ansiktsuttrykk'.

Svein Nestor
rådgjevar i Språkrådet

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825